

Михайлові Кучинку – археологу, історика, краєзнавцю і педагогу – 80 літ

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.21.02>

УДК 929(477.82)

Геннадій Бондаренко

Кучинко Михайло Михайлович

**(До 80-річчя вченого, історика, археолога, педагога, Почесного краєзнавця
України, Лауреата обласної премії імені Олександра Цинкаловського)**

Ця стаття про відомого в Україні та за її межами волинського археолога, педагога і краєзнавця Михайла Кучинку, який не лише досліджував край, навчав студентів, а й створив свою археологічну школу, яка має значні здобутки і послідовників. Він є також засновником Музею археології Волині, який наповнений оригінальними експонатами і став осередком для підготовки і навчання археологічній справі багатьох поколінь учнів, студентів, аспірантів. Навколо М. Кучинки об'єдналися дослідники, які цікавилися археологією краю. Йшов процес накопичення археологічних матеріалів, що дало можливість поповнити окремі музеї області і створити Музей Археології Волині у Луцькому державному педагогічному інституті імені Лесі Українки.

Михайло Михайлович проводив не лише організаційну роботу, а й сам брав участь у багатьох експедиціях. Втім, його напрямом дослідження був слов'янський період. Серед досліджених слов'янських поселень виділяється городище «Вал». На цьому городищі дослідження велися багато років. Підсумком цієї діяльності стала монографія і докторська дисертація М. Кучинки і у селі Городище луцького району в школі було створено музей.

У статті зазначено про важливу знахідку. Це скарб срібних ювелірних виробів, який містить Гривни, браслети, буси тощо і який виставлявся на Всесвітніх славистичних конгресах.

Впродовж багатьох років М. Кучинко брав участь у роботі Волинського обласного товариства краєзнавців, а згодом у Національній спілці краєзнавців України. Він також причетний до впровадження курсу волинезнавство, де використовуються і його дослідження, особливо посібники і методичні матеріали для шкільної освіти і ЗВО.

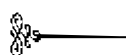
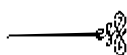
Важливим напрямом у його діяльності була громадська робота в УТОПІК, де він очолював секцію археології. Частина своєї діяльності він присвятив популяризації археології, багато розповідав про знахідки і скарби. Проводив екскурсії для студентів та учнів в Музей археології Волині.

У статті представлено велику бібліографію археолога і краєзнавця, а також є світлини, які ілюструють його життя і діяльність.

Як Почесний краєзнавець України і Лауреат обласної державної премії імені Олександра Цинкаловського, М. Кучинко видає багато праць про край і бере участь у багатьох краєзнавчих конференціях різного рівня, продовжує свою краєзнавчу діяльність.

G. Bondarenko. Mikhail Kuchynko (To the 80th anniversary of the scientist historian, archeologist, teacher, Honorary Local Lore of Ukraine, Laureate of the Regional Award named after Alexander Zinkalovsky).

This article is about Mykhailo Kuchynko, a well-known Volyn archaeologist, pedagogue and local historian in Ukraine and abroad, who not only explored the region, taught students, but also created his own archeological school, which has significant achievements and followers. He is also the founder of the Museum of Archeology of Volyn, which is filled with original exhibits and has become a center for the preparation and teaching of archeology to many generations of students, graduate students. Researchers interested in the archeology of the region united around M. Kuchynko. There was a process of accumulation of archeological materials, which made it possible to replenish some museums in the region and create a Museum of Archeology of Volyn at the Lutsk State Pedagogical Institute named after Lesya Ukrainka. Mykhailo Mykhailovych not only carried out organizational work, but also took part in many expeditions. However, his field of study was the Slavic period. Among the studied Slavic settlements stands out the settlement "Val". Research has been conducted on this site for many years. The result of this activity was a monograph and a doctoral dissertation of M. Kuchynko and a museum was established in the village of Horodyshche, Lutsk district. The article mentions an important finding. It is a treasure of silver jewelry, which contains hryvnias, bracelets, beads, etc. and which was exhibited at the World Slavic Congresses. For many years M. Kuchynko participated in the work of the Volyn Regional Society of Local Historians, and later in the National Union of Local Historians of Ukraine. He is also involved in the implementation of the course of Volyn studies, which uses his research, especially manuals and teaching materials for school education and free education. An important direction in his activity was public work in UTOPIK, where he headed the section of archeology. He devoted part of his career to the promotion of archeology, talked a lot about the finds and treasures. He conducted excursions for students and pupils in the Museum of Archeology of Volyn. The article presents a large bibliography of the archaeologist and local historian, as well as photographs illustrating his life and work. As an Honorary Local Historian of Ukraine and Laureate of the Oleksandr Tsynkalovsky Regional State Prize, M. Kuchynko has published many works on the region and participates in many local history conferences of various levels, continues his local history activities.

Найбільшу частину свого творчого наукового археологічного, краєзнавчого і педагогічного довголіття, виходець із Закарпаття, Почесний краєзнавець України Михайло Михайлович Кучинко віддав Волинській землі. Це більше 40 років викладацької праці, постійних пошуків, досліджень слов'янської історії, курганів, міст, давніх градів і городищ разом із студентами спочатку Луцького педінституту, Волинського державного і тепер Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Це сотні публікацій і виступів на наукових конференціях, семінарах, круглих столах. Це велика кількість знахідок, історичного матеріалу непересічного і сенсаційного. Зокрема, сенсаційним став скарб срібних ювелірних речей, датованих XI ст., знайдений під час розкопок давньоруського поселення Вал у с. Городище у 1982 р. [6]. Але більшість знахідок є традиційними побутовими речами: знаряддя праці, посуд, переважно керамічний, культові речі тощо. Вони дбайливо систематизувались і опрацьовувались, поповнювались новими надходженнями, співставлялись з іншими джерелами матеріальної і духовної культури.

Величезна праця впродовж років доктора історичних наук, професора, Михайла Кучинка і багатьох поколінь студентів, аспірантів історичного факультету була вкладена у створення університетського Музею археології Волині, який є важливою базою навчання студентів-істориків. Його заслуги перед археологією і краєзнавством висвітлювались у ювілейних публікаціях до 70-річчя від дня народження [19; 20]. Розкопки у Володимирі-Волинському, Луцьку, Любомлі, Камені-Каширському, у Львівській, Рівненській і Хмельницькій областях, археологічні розвідки у різних куточках області дали чимало цікавого матеріалу для написання ряду наукових і публіцистичних статей, навчальних посібників, книг.

Докторська дисертація вченого також була присвячена середньовічній Волині. Наслідком і підсумком копіткої багаторічної праці й стала нова книга, навчальний посібник «Волинська земля X – XIV століття» [5].

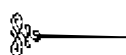
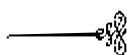
Частина публікацій Михайла Кучинка виходили у співавторстві з Г. Бондаренком, О. Златогорським, Г. Охріменком, В. Петрович, З. Кучинко та іншими дослідниками краю. Ці публікації також часто стосувались пам'яток історії та культури [1], оскільки М. Кучинко є з 1972 р. членом Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

Допитливі дослідники знайдуть у його публікаціях ґрунтовну історіографію проблем і ретельний аналіз джерел археології, етнографії, нумізматики тощо у поєднанні з писемними джерелами про Україну і Волинь. Перед читачами постане галерея дослідників Волині різних часів, як: В. Ауліха, М. Каргера, Д. Козака, Ю. Кухаренка, М. Кучери, М. Малевської, Г. Охріменка, С. Панишка, Б. Прищепи, П. Раппопорта [4]. Тобто представників різних шкіл – львівської, київської, лєнінградської, московської, і, нарешті, можна стверджувати, що і власної історико-археологічної школи на Волині, яку очолює М. Кучинко.

Глибокі наукові висновки вченого аналітичного характеру показують, що Волинь – прадавня українська земля, на якій жили дуліби, бужани, волиняни. Після себе вони залишили сліди культур, що свідчать про розвинуту цивілізацію на рівні з іншими європейськими цивілізаціями давньої і середньовічної доби [3].

Окремі публікації подають характеристику різних населених пунктів: городищ, селищ, міст. Автор стверджує на основі результатів досліджень археологів різних часів і поколінь, що на Волинській землі нараховується близько 120 городищ і 500 селищ, які представлені у додатках на картах №№ 1-6 з відповідними реєстрами поселень. Зокрема, довготривалі розкопки городища Вал дали можливість зібрати велику кількість матеріалів, накреслити ситуаційний план [5, 233], створити макет поселення, а пізніше – у селі Городище Луцького району відкрити у школі історичний музей з оригінальними експонатами, макетом самого городища і написати монографію [15].

М. Кучинко довів, що для локалізації розселення племен і поширення культур у краї велике значення має вивчення поховальних пам'яток. Еволюція поховального обряду від тілоспалення на стороні і до кремації на місці поховання (IX – X ст.), нарешті, до тілопокладення у підкурганних ямах (X – рубіж XII/XIII ст.) і тілопокладення у ґрунтових могилах (XII – XIV ст.) свідчить про розшарування у суспільстві і зростання ролі особи, в першу чергу представників племінної верхівки. Він подає реєстри про 199 курганних і ґрунтових поховань Середнього Надстир'я і

Середнього Побужжя разом з картами [5, 217-227]. Підкурғанні і ґрунтові поховання дають різноманітні історичні матеріали: супровідний інвентар і кераміку, культові речі, що свідчить про розвиток господарства і ремесел певного регіону, духовну культуру [9]. Їх багато у фондах заснованого ним Музею археології Волині.

У центрі уваги вченого питання житлобудівництва і архітектури, про господарство і заняття волинян, розвиток землеробства, тваринництва, різних ремесел і промислів, торгівлі, що відтворює експозиція Музею археології Волині. Ретельно досліджувались давні міста Володимир-Волинський і Луцьк [7; 13; 14; 17]. Детально представлені керамічне виробництво, металургійно-ковальське і ювелірне ремесла, деревообробка, яка була на Волині найбільш поширеною. Дерево використовувалось як для виготовлення предметів домашнього вжитку, так і для будівництва жител. М. Кучинко показує тісний зв'язок між ковальським ремеслом і майстрами по дереву. Багато знахідок свідчать про виготовлення різних інструментів: сокир, пилок, ложкорізів тощо. Знаряддя праці і знаряддя виробництва різних поселень Волині представлені також у музеї.

Він простежує зв'язки між землеробством, тваринництвом, ремеслом і торгівлею як внутрішньою, так і зовнішньою. При цьому, внутрішня торгівля, за його дослідженнями, більше нагадувала товарообмін між виробниками. Зовнішня торгівля на Волині свідчить про наявність шляхів у центральну Європу, на схід і, особливо, жвавою вона була з прибалтійськими територіями. Волинь торгувала хутром, шкірою, прядивом, вовною, салом, зерном, медом, воском, ювелірними і окремими ремісничими виробами, а завозила кольорові метали, зброю, предмети розкоші для знаті: прикраси, тканини, вино, олію тощо.

Грошові скарби, й інші археологічні знахідки, документи, свідчать про те, що Волинь займала вигідне географічне положення по відношенню до транзитних торгових шляхів між заходом і сходом. М. Кучинко визначає три торгових міжнародних шляхи на Крим і Візантію, в Західну Європу і в Прибалтику, наголошує на існування складських прав, зокрема в Луцьку і Володимирі, що вказує на значний транзит товарів. Зокрема, про скарби у співавторстві із З. Кучинко є окрема книга [11].

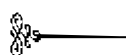
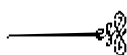
Окремі дослідження стосуються військової справи. Аналізується структура кінних і піших військових формувань, а саме бойових князівських дружин і ополчення. Військова справа, за автором, добре свідчить про еволюцію і розвиток волинського суспільства. Різні соціальні верстви мали різне озброєння. Тільки багаті могли спорядити вершника і коня з відповідним військовим обладнанням. Найбільше використовувались мечі, шаблі, сокири, списи. А для бою на відстані використовувались луки, арбалети і каменеметальні машини. Характерні знахідки мечів, сокир, списів і стріл і бойове обладнання воїна – шоломи, кольчуги, кістені тощо представлені на рисунках та в експозиції музею.

Питання соціального розвитку суспільства, духовності свідчать про значну кількість матеріалів з власних археологічних досліджень, проведених у різні роки. Це дало можливість вченому створити картину тогочасного повсякденного життя різних верств суспільства. Зокрема, він говорить про життя князівсько-боярської феодальної знаті та існування категорій залежного і напівзалежного населення, селян і ремісників, а також висловлює думку про формування управлінського апарату із "соцькими" і "тисяцькими" та військової організації на основі ополчення.

Варто зауважити, що дослідження М. Кучинка стосуються територій окрім Волині, Холмщини і Підляшшя з детальним порівняльним аналізом пам'яток матеріальної і духовної культури.

Втім, особливе значення для вивчення етнічно-плеємної історії Волині в часи раннього середньовіччя має дискусійний матеріал поданий вченим у різних публікаціях, який не тільки націлює на ґрунтовне вивчення етнічних проблем, а й на залучення результатів досліджень інших історичних наук, зокрема, історичної географії, антропології, топоніміки, палеографії тощо. Тому важливе значення має висвітлення питання про плеємні та адміністративно-територіальні межі Волинської землі не лише для давньої і середньовічної історії краю, а і для сучасного розуміння і усвідомлення самоідентичності [12]. Зокрема, конкретними є висновки вченого про населення і його життя на Волинському Поліссі [2, 15-150].

М. Кучинко, подаючи основні думки вчених різних часів та історичних шкіл, аналізує, порівнює відомості літописів, хронік, свідчень іноземців. Це дає можливість обґрунтувати важливий погляд на те, що основним населенням в басейні Західного Бугу були у відповідній

послідовності дуліби, бужани, волиняни. аргументовано порівнюючи археологічні культури і використовуючи інші історичні джерела, доводить, що ні лендзяни, ні радимичі, ні в'ятичі не мешкали у Побужжі [10]. Отже: “Порівняння пам'яток X - XIV ст. з ранньослов'янськими старожитностями дає змогу переконливо ствердити їх генетичний зв'язок і цим спростувати безпідставні заяви деяких польських істориків про первісне заселення порубіжних земель прапольськими племенами” [5, 173].

Політичну історію краю М. Кучинко подає акцентовано в часі до Київської Русі і Волинсько-Галицької держави. Приділена увага боротьбі волинян проти зазіхань судів литовців і поляків, яка закінчилась тим, що після смерті Юрія II, впродовж 40-х – першої половини 60-х років XIV ст., підкреслює автор, більша частина земель відійшла до складу Польщі і до Великого Князівства Литовського. Ці свої погляди він висвітлює також у пресі й інших засобах масової інформації [18]. Вчений долучається у 2009 р. разом з колегами до циклу краєзнавчих передач «Шляхами Волині». Він досягнув основної мети – показати, що Волинська земля розвивалась як невід'ємна частина Русі-України. А її історична спадщина є українською.

Свої наукові розробки і дослідження він представляв на багатьох регіональних, Всеукраїнських і Міжнародних конференціях. Тому вченого, археолога і історика Волині й Полісся Михайла Кучинка і його праці знають не лише в Україні, а і за її межами.

Згадані й інші праці автора можуть слугувати для забезпечення викладання курсів історії України і Волині, волинезнавства, для розробок і читання спецкурсів студентам і аспірантам, основою проведення факультативних занять і гурткової роботи з історичного краєзнавства як у вищій, так і загальноосвітній школі. Отже, для науковців, викладачів і вчителів, студентів і учнів, краєзнавців та всіх, хто цікавиться середньовічною історією Волині публікації професора будуть надзвичайно корисними, потрібними і актуальними.

Джерела та література

1. Археологічні пам'ятки (матеріали до «Зводу пам'яток історії та культури України. Волинська область») / Упоряд. М. Кучинко та ін. – Луцьк, 2017. – 710 с., іл.
2. Західне Полісся в первіснообщинний та ранньослов'янський час (від палеоліту до кінця I тис. н.е.). – Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2012. – 784 с. (М. Кучинко автор розділів 1, 2, с. 15-100)
3. Кучинко М. Нариси стародавньої і середньовічної історії Волині. – Луцьк : Надтир'я, 1994. – 206 с.
4. Кучинко М. Відомі археологи – дослідники слов'яно-руського періоду історії Волині // Минуле і сучасне Волині: Історичні постаті краю. – Луцьк, 1991. – С. 19-21.
5. Кучинко М. Волинська земля X – середини XIV ст.: археологія та історія. Навч. посібн. – Луцьк : Ред.-вид. відд. “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. – 314 с.
6. Кучинко М. Давньоруське городище Вал у Надтир'ї. – Луцьк : Вежа, 1996. – 206 с.
7. Кучинко М. Исследования в Луцке // Археологические открытия 1973 г. – Москва, 1974. – С. 297-298.
8. Кучинко М. Історико-культурний розвиток Західного Побужжя в IX – XIV століттях. – Луцьк : Надтир'я, 1993. – 159 с.
9. Кучинко М. М. Історія культури Волині давнього та середньовічного часу. Навчальний посібник / З. М. Кучинко, О. Є. Златогорський. – Луцьк : Волинські старожитності, 2012. – 225 с.
10. Кучинко М. М. Історія населення Західної Волині, Холмщини та Підляшшя в X – XIV століттях / М. М. Кучинко. – Луцьк : ВАТ „Волинська обласна друкарня”, 2009. – 528 с.
11. Кучинко М. М., Кучинко З. М. Давні та середньовічні скарби Волині. – Луцьк: Волинська книга, 2007. – 172 с.
12. Кучинко М. Межі Волинської землі кінця X – середини XIV ст. у світлі археологічних, писемних та топонімічних джерел // Археологія. – 2002. – № 1. – С. 66-71.
13. Кучинко М. Про час спорудження і ранню історію Луцького замку // Український історичний журнал. – 1985. – № 10. – С. 144-145.
14. Кучинко М. Володимир середньовічний. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. – 144 с.
15. Кучинко М., Орлов Р. Городищенський скарб з Волині // Археологія. – 1989. – № 2. – С. 96-106.
16. Кучинко М., Охріменко Г. Археологічні пам'ятки Волині. – Луцьк, 1995. – 168 с.
17. Кучинко М., Охріменко Г., Петрович В. Історія міста Володимира-Волинського від найдавніших часів до середини XX ст. (у світлі соціотопографії). – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2004. – 260 с.
18. Кучинко М. Політична історія Волині X – середини XIV століть // Краєвид. – 1995. – № 2 (лист.). – 1996. – № 3 (січ.).
19. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – № 13. – С. 6-37.
20. Кучинко Михайло Михайлович. Біобібліографічний покажчик /уклад. Л. П. Бондар, Т. В. Яцечко. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – 64 с.

